

ELTE | ÁJK
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR

ELTE LAW WORKING PAPERS
2025/03

Az államfői hatalomgyakorlás formális és informális aspektusai, különös tekintettel az államfői hatalom megerősítésére
Barta Lejla

DOI: 10.58360/20250219-Barta

Barta Lejla*

DOI: [10.58360/20250219-Barta](https://doi.org/10.58360/20250219-Barta)

Az államfői hatalomgyakorlás formális és informális aspektusai, különös tekintettel az államfői hatalom megerősítésére

I. Bevezetés

Az 1990-es években az államfői hatalom megerősítésére, illetve az alkotmányban rögzítetten túl, további jogkörök gyakorlására irányuló tevékenység figyelhető meg Kelet-Közép-Európa és a posztszovjet térség egyes országainak államfői részéről. Előbbiben az államfők jellemzően csak szimbolikus jogkörökkel rendelkeztek, ugyanakkor rendszeresen túllépték azokat a további jogkörök gyakorlása érdekében. A fenti időszakban ez jellemezte Csehországot, Romániát, Lengyelországot, tehát főként azon országokat, ahol az államfő viszonylag gyengébb szerepet töltött be a parlamentáris vagy félelnöki kormányformában, és ahol az államfő és a miniszterelnök között folyamatos konfliktus volt a további jogkörökért.¹ A másik csoportot a posztszovjet térség egyes országai képezik, ahol jellemzően egy erős államfői jogkörrel felruházott elnöki vagy félelnöki kormányforma jött létre, ennek ellenére az államfők kiterjeszteni igyekeztek a jogköreiket.

Az államfői hatalom megerősítése, illetve kiterjesztése a hatalom formális, valamint informális gyakorlása által is megvalósulhat.² Tanulmányom középpontjában ez utóbbi

* Barta Lejla PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogiudományi Kar Doktori Iskola. ORCID-number: <https://orcid.org/0009-0001-3376-6905>

¹ Például Havel és Klaus a Cseh Köztársaságban, Antal és Göncz Magyarországon, Wałęsa és Pawlak Lengyelországban, Roman és Iliescu Romániában, vagy Kováč és Mečiar Szlovákiában. Lásd: Sergiu Gherghina: Formal and Informal Powers in a Semi Presidential Regime: The Case Of Romania. 257. o. In Vit Hlousek (szerk.): *Presidents above Parties? Presidents in Central and Eastern Europe, Their Formal Competencies and Informal Power*. Masaryk University Press, 2013.

² Oleg Zaznaev jegyzi meg a prezidencializálódás vonatkozásában, hogy az államfő hatalma megerősödhet a formális (jogszabályt kiegészítő) és informális (jogszabályoktól független) gyakorlat révén is. Lásd: Oleg Zaznaev: *The Presidentialization of a Semi-Presidential Regime: the Case of Russia*. 33. o. In Stephan White (szerk.): *Politics and the Ruling Group in Putin's Russia*. Palgrave Macmillan 2008. 27–41. o. DOI: https://doi.org/10.1057/9780230583061_2

Algis Krupavičius Litvánia vonatkozásában jegyzi meg, hogy csak egy jelentős formális hatáskörrel rendelkező államfő rendelkezik lehetőséggel az informális jogköreinek megerősítésére. Lásd: Algis Krupavičius: *Lithuania's President: A Formal and Informal Power*. In Vit Hlousek (szerk.), i.m., 2013. 231. o.

áll, ezért írásom célja az informális hatalom meghatározására irányuló szempontrendszer kidolgozása és annak gyakorlati alkalmazásának bemutatása az államfő hatalmának megerősítésére és kiterjesztésére irányuló tevékenységének vizsgálata útján.

Az első részben a szakirodalom alapján ismertetésre kerülnek az informális államfői hatalom fogalmi meghatározásai és elhatárolom azokat a többi, informalitással összefüggő fogalomtól. Ezután azonosítom azokat a szempontokat, amelyek az informális hatalom meghatározása során relevanciával rendelkeznek, majd bemutatom az informális hatalom megjelenésének és előfordulásának okait. A második részben Ukrajna második államfőjének tevékenységével összefüggésben vizsgálok két esetet, amelyek az államfői hatalom kiterjesztésére vagy megerősítésére irányultak. Ezen eseteken keresztül a jellemző mintázatokat azonosítom, így különösen azt, hogy az államfő formális vagy informális hatalmát használta-e fel céljai elérésére.

Az informális államfői hatalom vizsgálata több szempontból is relevanciával bír. Ahhoz, hogy az államfő intézményéről és az államfői hatalomgyakorlásról egy pontos képet kapjunk, a formális jogkörök elemzésén túl, az informális jogkörök azonosítása is szükséges, ugyanis a formális jogkörök nem minden esetben nyújtanak teljes képet az államfő intézményéről és tevékenységéről.³ Különösen igaz ez azon országokra, ahol a formális szabályokat gyakran figyelmen kívül hagyják. Az is elképzelhető, hogy egy formálisan gyengébb hatáskörökkel rendelkező államfő a gyakorlatban hasonló hatalmat gyakorol, mint egy formálisan erősebb jogkörrel rendelkező államfő.⁴

Fontos már az elején megjegyezni, hogy az informális hatalom azonosítása módszertani szempontból jelentős kihívás, ugyanis míg a formális hatalom az alkotmányban vagy jogszabályban rögzítésre kerül, mely alapján az pontosan azonosítható, addig az informális hatalmat ez nem jellemzi.

II. Informális hatalom, informális szabály, informális intézmények, informális jog, informális alkotmánymódosítás? – fogalmi tisztázás

³ Timothy Frye: *Changes in Post-Communist Presidential Power: A Political Economy Explanation*. Constitutional Design 2000 Center for Continuing Education University of Notre Dame December 9–10, 1999. 7. o.

⁴ Selena Grimaldi: *The Elephant in the Room in Presidential Politics: Informal Powers in Western Europe*. Political Studies Review 21 (1), 2021. DOI: <https://doi.org/10.1177/14789299211041957>, idézi Morgenstern Scott – John Polga-Hecimovich – Sarah-Shair-Rosenfield: Tall, Grande, or Venti: *Presidential Powers in the United States and Latin America*. Journal of Politics in Latin America 5 (2), 37–70. 2013 DOI: <https://doi.org/10.1177/1866802X1300500202>

Az államfői jogkörök különféle csoportosítására vonatkozóan a szakirodalom széles tárháza áll rendelkezésre.⁵ A tudományos munkák többsége azonban csak a formális, azaz az államfő(k)nek az alkotmányban rögzített jogköreiről értekezik, és csak korlátozott azok száma, amelyek az informális államfői jogkörökkel is foglalkoznak.⁶

Tanulmányom központi elemét az informális államfői hatalom képezi, azonban ennek meghatározása előtt szükséges a többi, informalitással összefüggő fogalomtól elhatárolni. A következőkben az informális intézmény, az informális szabály, az informális gyakorlat és az informális alkotmánymódosítás rövid bemutatására kerül sor.

Az *informális intézmény* klasszikus meghatározása G. Helmke és S. Levitsky nevéhez fűződik. A szerzők az intézmények általános fogalmából indultak ki, mely szerint „az intézmények olyan formális és informális szabályok, amelyek a társadalmi interakciót strukturálják azáltal, hogy korlátozzák és lehetővé teszik a szereplők viselkedését.”⁷ Az informális intézmények fogalma fentiek alapján „társadalmilag megosztott, általában íratlan szabályok, amelyeket a hivatalosan szankcionált csatornákon kívül hoznak létre, kommunikálnak és érvényesítenek.”⁸ A szerzők szerint az informális intézményeket gyakran tekintik „maradék” kategóriának, és sorolnak ahhoz minden olyan gyakorlatot, amely nem felel meg a formális szabályoknak. Az informális intézményt elhatárolták a gyenge intézményektől, ugyanis a formális intézmények nem megfelelő működése nem eredményezi önmagában az informális intézmények jelenlétét. Az informális viselkedés, a kultúra és az informális szervezetek (pl. maffiacsoportok) szintén nem minősülnek informális intézménynek. A politikai értelemben vett informális intézményeket szükséges továbbá elkülöníteni a gazdasági vagy szociális informális intézményektől.⁹

A szerzők az informális intézmények négy fajtáját különböztették meg, mely típusokat további csoportokra bontottak aszerint, hogy azok a hatékony vagy nem hatékony formális intézmények mellett működnek. Ennek alapján a *kiegészítő informális intézmények* a hatékonyan működő formális intézmények mellett működnek: szerepük kiegészítő, azaz, ha a formális intézmények valamit nem szabályoznak, az informális intézmény lép

⁵ Lásd: Joel S. Hellman: *Constitutions and Economic Reform in the Post-communist Transitions*. In Jeffery Sachs (szerk.): *The rule of law and economic reform in Russia*. Routledge, New York, 1997. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429495878>; Christian Lucky: *Table of Presidential Powers in Eastern Europe*. East European Constitutional Review, 1993–1994/3–4.

⁶ Timothy Frye, i.m., 1999. 7. o.

⁷ G. Helmke – S. Levitsky: *Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda*. Perspectives on Politics, 2(04), 725–740. 2004. 727. o. DOI: <https://doi.org/0.1017/S1537592704040472>

⁸ G. Helmke – S. Levitsky, i.m., 2004, 727. o.

⁹ G. Helmke – S. Levitsky, i.m., 2004, 727–728. o.

helyükbe. A második csoportot az *alkalmazkodó informális intézmények* képezik. Ezen intézmények a formális szabályok érdemi hatásait anélkül változtatják meg, hogy azokat közvetlenül megszegnék. Az alkalmazkodó informális intézményeket általában a hatalom olyan szereplői hozzák létre, akiknek a formális szabályok eredménye nem kedvez, azonban azokat nem tudják megváltoztatni. Utóbbiak is a hatékony formális intézmények mellett működnek. A következő csoportot a *versengő informális* intézmények képezik. Elnevezésük azért versengő, mivel a formális szabályokkal együtt nem tudnak létezni, így vagy a formális, vagy az informális szabályt szükségszerűen meg kell szegni. A szerzők a versengő informális intézményekre példaként említik a klientelizmust, a patrimonializmust vagy a korrupciót. Az utolsó kategória a *helyettesítő informális intézmények*, amelyek a nem hatékonyan működő formális intézmények szerepét veszik át.¹⁰

Az informális intézmények és az informális hatalom között szoros kapcsolat áll fenn, ugyanis az informális hatalom – amennyiben annak gyakorlásában mintázat és rendszeresség alakul ki – intézményesülhet, ezáltal informális intézménnyé válva.¹¹

Az *informális szabály* – amely G. Helmke és S. Levitsky informális intézmény meghatározásának alapját képezte – A. Dimitrova álláspontja szerint a formális szabállyal együtt képezi a „*használatban lévő jogot*”, és csak ezek együttese alkalmas a tényleges jog működésének leírására. Formális szabály alatt a szerző azokat a szabályokat érti, amelyek

¹⁰ G. Helmke – S. Levitsky, i.m., 2004, 728–730. o.

A szerzők az alkalmazkodó informális intézmények egyik példájaként a Szovjetunióban kialakult informális intézményt említik, ahol a szovjet politikai és gazdasági életet szabályozó formális szabályok szigorú betartása nem tette lehetővé, hogy a vállalkozások megfeleljenek az állami céloknak. Ezért kialakult egy informális norma (*ún. blat*), amely lehetővé tette az egyének számára, hogy megfeleljenek ezeknek a céloknak, és így megkerüljék a formális szabályt.

A helyettesítő informális intézmények példájához Mexikó esetét hozzák fel, ahol a demokratikus átalakulás során a választási viták rendezésére hivatott intézmények nem voltak hitelesek és gyakran megkerülték azokat. Így a választás utáni viták feloldását a kormány és az ellenzék egy informális intézményen (*ún. concertaciones*) vagy „gentleman’s agreement”-en keresztül oldották meg. Ez a megállapodás egy ideiglenes megoldásként szolgált a felek között, ameddig a választási vita rendezésére hivatott formális intézmények nem válnak hitelessé.

¹¹ Selena Grimaldi, i.m., 2021.

írásban rögzítve vannak,¹² és ezáltal a végrehajtásuk is biztosított, míg az informális szabályok nem kerülnek írásba foglalásra, és érvényesítésük se következetes ily módon.¹³

Jakab András művében az *informális gyakorlatok* azonosításával foglalkozott a magyar alkotmányos rendszer kontextusában. Az informális gyakorlatokat az írott alkotmányjogi szabályokkal állította szembe, hangsúlyozva, hogy előbbiek egyre nagyobb szerephez jutnak. Az informális gyakorlatokat „*jogilag nem előírt, esetenként jogszerűtlen gyakorlatok összeségeként*” írja le.¹⁴

Az informális hatalmat szükséges továbbá még egy, az informalitással összefüggő fogalomtól elhatárolni: az *informális alkotmánymódosítástól*. Ez alatt az alkotmány nem hivatalos eljárásból eredő megváltoztatása értendő.¹⁵

Az *informális hatalom* meghatározásának szakirodalma már kevésbé széleskörű, mint az informális intézményeké. Az államfői informális hatalomnak a nyugat-európai országok vonatkozásában történő vizsgálatával többek között S. Grimaldi foglalkozott, aki szerint az informális hatalom „*az alkotmányban nem egyértelműen kodifikált cselekvések vagy magatartásformák, amelyek spontán módon, újdonságként jelennek meg, és az elnöki akarához kapcsolódnak.*” Rendszeres mintát nehéz benne azonosítani, mivel a többi alany nem várja el a korábbi intézkedések követését, következésképp az államfővel szemben nem keletkezik elvárás annak betartására.¹⁶ Az informális hatalom új helyzetek kezelésére vagy változó hatalmi struktúrában a nem egyértelmű formális hatáskörök értelmezésére jöhet létre. A szerző álláspontja szerint az informális hatalom legitimitását a társadalmi elfogadottságból nyeri. Ez a társadalmi elfogadottság megjelenhet az államfő társadalmi, vagy más releváns intézményi szereplő (például végrehajtó- vagy törvényhozó hatalom) támogatásában is. Művében az informális hatalmat a formálissal állította szembe, így informális hatalomnak minősül az, ami az alkotmányban rögzítésre nem került, nincs nagy

¹² Álláspontom szerint az írásba foglalás nem feltétlenül meghatározó tényező a formális szabály meghatározása során, ugyanis vannak olyan nem kodifikált normák, amelyek a formális jog részét képezik (például a szokásjog a common law jogrendszerekben).

¹³ Antoaneta Dimitrova: *The New Member States of the EU in the Aftermath of Enlargement: Do New European Rules Remain Empty Shells?* Journal of European Public Policy. 2010. 17 (1), 3. o. DOI: <https://doi.org/10.1080/13501760903464929>

¹⁴ Jakab András: *Hibrid rezsimből jogállamba*. Fundamentum. 2022. 1–2. szám. 77–94. o., 78. o. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.4021427>

¹⁵ Az informális alkotmánymódosításhoz lásd: Tímea Drinóczi – Fruzsina Gárdos-Orosz – Zoltán Pozsár-Szentmiklósy: *Formal and Informal Constitutional Amendment in Hungary*. MTA Law Working Papers, 2019/18. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3479290>; Drinóczi Tímea: *Informális alkotmánymódosítás alkotmányértelmezéssel*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020.

¹⁶ Selena Grimaldi, i.m., 2021.

nyilvánossága, jogi szankciók helyett társadalmi szankciók társulnak hozzá, végrehajtása nem közvetlen, legitimitása pedig a társadalmi elfogadottságból ered. Az informális hatalmat az informális intézményektől G. Helmke és S. Levitsky informális intézmény meghatározásában szereplő szabályszerűség és közös elvárások fogalmak hiányára rámutatva határolta el. Az informális hatalom gyakorlásában – az informális intézményekkel szemben – nincs szabályszerűség vagy mintázat, mivel az egy adott államfő vagy más politikai szereplő eseti hatalomgyakorlásához kapcsolódik. Ahogy fent már utaltam rá, az informális hatalom intézményesülhet, amennyiben az államfő által gyakorolt informális hatalom rendszeresen és következetesen jelen van a következő államfőknél is, és a többi intézményi szereplő is elvárja, hogy az így kialakult gyakorlatot kövesse. S. Grimaldi álláspontja szerint az informális hatalom az informális politika tágabb kategóriájaként értelmezhető, azzal a különbséggel, hogy míg az informális hatalom szükségszerűen egy intézményi szereplőhöz kapcsolódik (például államfő), addig az informális politika nem feltétlenül kapcsolódik valamely intézményi aktorhoz. Utóbbira példaként említi a koalíciós megállapodásokat vagy a magánjellegű beszélgetéseket. A szerző az informális hatalomnak négy fajtáját különböztette meg: a *helyettesítőt*,¹⁷ a formális intézmények mellett *párhuzamosan létezőt*, a *kockázatvállalót*, továbbá a *felforgatót/aláásót*. A szerző a fenti négy kategóriát további két-két csoportra bontja: míg a párhuzamos és kockázatvállaló informális hatalom mellett formális hatalom is működik, addig a helyettesítő és az aláásó informális hatalom mellett formális hatalom nem létezik. További szempont, hogy a helyettesítő és a párhuzamos informális hatalom társadalmi támogatottsága magas, míg a másik két csoporté alacsony.¹⁸

Más szerzők is foglalkoztak az informális hatalom meghatározásával, így Paul D'Anieri az informális hatalom alatt azokat az erőforrásokat érti, amelyekkel a hatalom szereplői rendelkeznek, és befolyásolni tudják más szereplők viselkedését azáltal, hogy megváltoztatják ösztönzőiket. A formális hatáskörök azok, amelyek jogilag elismertek, míg más hatalomgyakorlási formák jogilag nem elismertek, mint például a megvesztegetés. Álláspontja szerint mindkettő számít a politika irányításában.¹⁹

¹⁷ A szerző a helyettesítő informális hatalomra példaként említi a nyugat-európai országok vonatkozásában az államfő által a miniszterek személyére vonatkozóan gyakorolt javaslatlétél vagy vétó jogát. Bár az államfő nem rendelkezik az alkotmány értelmében a miniszterek személyére vonatkozó javaslatlétéllel vagy vétóval, azonban a társadalmi támogatottságuk miatt javaslatuk jellemzően mégis figyelembevételre kerül a miniszterelnök és a parlamenti többség által.

¹⁸ Selena Grimaldi, i.m., 2021.

¹⁹ Paul D'Anieri: *Understanding Ukrainian Politics: Power, Politics, and Institutional Design: Power, Politics, and Institutional Design*. M.E. Sharpe, Armonk, NY and London, 2007. 48. o.

Jelen írás szempontjából az informális államfői hatalomnak S. Grimaldi által adott meghatározását kívánom alapul venni, így tanulmányom szempontjából informális hatalomnak az államfőnek olyan, a formális jogon túli, eseti jellegű tevékenysége minősül, amelynek célja az államfői befolyás kiterjesztése a politikai térben formális vagy informális hatalmának megerősítése, illetve formális vagy informális jogköralkotás által.

Fenti fogalmi meghatározásból következően írásomban az alábbi szempontrendszer alapján azonosítom az államfői informális hatalmat:

Kategóriák és kérdések	Létezett-e formális szabály az államfői eljárásra vonatkozóan, és ha igen, az államfő túllépte-e azt?	Az államfő formális jogon túli tevékenysége eseti alapon az államfő (formális/informális) hatáskörének kiterjesztésére, illetve megerősítésére irányult-e?	A többi érintett intézményi szereplő (törvényhozás, alkotmánybíróság stb.) elfogadták-e az államfő formális jogon túli intézkedését, azaz normativitása érvényesült-e a gyakorlatban?	Az államfő által így létrehozott informális jogkört a későbbiekben alkalmazták-e más államfők, vagy az így létrehozott informális jogkör formális jogi alapot kapott-e?
Formális alkotmányértés	+			
Informális hatalomgyakorlás ²⁰	+	+		
Informális jogkör gyakorlás-, illetve alkotás	+	+	+	
Informális intézmény ²¹	+	+	+	+

²⁰ Az informális hatalomgyakorlás megállapításának nem szükségszerű előfeltétele a formális alkotmányértés, mivel az informális hatalomgyakorlás – az *informális intézmények csoportosítása alapján* – lehet kiegészítő vagy alkalmazkodó is, melyek nem feltételezik a formális alkotmányértést.

²¹ Ahogyan az fent kifejtésre került, az informális intézménynek sem feltétele a formális alkotmányértés.

A fenti kérdések megválaszolását követően négy fogalmi kategória különíthető el: (1) formális alkotmányértés, (2) informális hatalomgyakorlás, (3) informális jogkör gyakorlás-, illetve alkotás, (4) informális intézmények. Jelen írás szempontjából az informális hatalom kifejezést gyűjtőfogalomként használom, így az magában foglalja mind az informális hatalomgyakorlást, mind az informális jogkör gyakorlást-, illetve alkotást, a fenti kritériumok teljesülése alapján.

Amennyiben a táblázatban foglalt első kérdésre igenlő válasz az eredmény, úgy az államfő részéről „csupán” formális alkotmányértés történt, azonban az informális hatalomgyakorlás nem igazolható. Ha az első – *ahogy a megjegyzésben is szerepel, az informális hatalomgyakorlás megállapításának nem szükségszerű feltétele a formális alkotmányértés* – és második kérdésre igenlő választ kapok, úgy az informális hatalomgyakorlás kategóriája azonosítható. Utóbbi esetében az államfő informális hatalmát *ad hoc* módon gyakorolja, azzal a szándékkal, hogy kiterjessze formális vagy informális befolyását. Mindazonáltal ez az *ad hoc* hatalomgyakorlás nem éri el a jogkör gyakorlás, illetve -alkotást, mivel az államfőnek ezen tevékenységét a többi érintett intézményi szereplő nem fogadja el vagy kifejezetten ellenzi azt. Attól függően, hogy az államfő hatalomkiterjesztő vagy -teremtő tevékenységét az egyes intézményi szereplők elfogadják-e, vagy az később *de facto* vagy *de iure* gyakorlattá válik, megállapítható az informális jogkörteremtés, illetve -gyakorlás kategóriája. A fentiekből következően, ha az így létrehozott informális jogkörök a későbbi államfők tevékenysége során is alkalmazásra kerülnek, és a többi intézményi szereplő is elvárja, hogy az így kialakult gyakorlatot kövessék, akkor azok informális intézménnyé válnak. Utóbbi fogalmi kategória nem képezi jelen vizsgálatom tárgyát, tekintettel arra, hogy az informális hatalom egy államfő tevékenységén keresztül kerül bemutatásra, az informális intézmény azonosításához viszont a további államfők tevékenységének a vizsgálata is szükséges.

Fontos megjegyezni, hogy a fenti kérdések megválaszolása után kialakított fogalmi kategóriák nem tiszták abban az értelemben, hogy feltételezhető, a gyakorlatban nem pontosan a fent meghatározott módon fognak előfordulni, különösen az informális hatalom azonosításának nehézségei miatt.

III. Informális hatalom előfordulásának okai, lehetséges szerepei

Az informális hatalom és informális intézmények között szoros összefüggés áll fenn. Erre tekintettel, valamint arra, hogy a szakirodalom túlnyomó többsége az informális

intézmények előfordulásának okait részletezi, az alábbiakban az utóbbi kerül bemutatásra. A két fogalom közötti szoros összefüggés miatt ezek a sajátosságok alkalmazhatók lesznek az informális hatalom megjelenésének leírására is.

Az informális intézmények megjelenése szoros kapcsolatban áll az intézmények fent kifejtett funkcióival. Így azok előfordulhatnak amiatt, hogy lehetetlen olyan részletességű és mennyiségű formális szabályt alkotni, hogy az a társadalmi érintkezés minden szegmensét szabályozza, ezért a joghézagok kitöltését szükségképpen az informális intézmények veszik át. Ilyen esetben a kiegészítő informális intézmény szerepét töltik be. További oka lehet megjelenésüknek, hogy a hatalom egyes szereplői nem rendelkeznek olyan jogkörrel, hogy a formális szabályokat megváltoztassák, ezért informális intézményeket hoznak létre. G. Helmke és S. Levitsky utóbbira Chile példáját hozzák fel, ahol a Pinochet utáni elit informális hatalommegosztási paktumot hozott létre, mivel nem rendelkeztek a szükséges politikai hatalommal az alkotmány megváltoztatásához. A szerzők arra is felhívják a figyelmet, hogy az informális intézmények alkalmazásával olyan célok is elérhetők, amelyek egyébként illegálisak, vagy a társadalom részéről nem elfogadottak.²²

Az informális intézmények – a kiegészítő, helyettesítő vagy a versengő intézmények – eltérő szerepeket tölthetnek be attól függően is, hogy a demokrácia milyen fejlettségi szintjével rendelkező országban alkalmazzák azokat. S. Grimaldi ennek vonatkozásában arra az álláspontra jutott, hogy a jól működő demokráciákban az informális intézmények nem ássák alá a demokratikus folyamatokat, hanem megerősítik annak működését.²³

IV. Informális államfői hatalom azonosítása – módszertan

Ahogy a bevezetésben már utaltam rá az informális hatalom azonosítása és elemzése módszertani szempontból több kihívást is rejt magában. A formális hatalommal és szabályokkal szemben írott formában nem létezik, így legfeljebb csak a politikai folyamatok elemzése útján azonosítható.

Tanulmányom gyakorlatilemező részében Ukrajna második államfőjének elnöksége alatt két olyan esetet mutatok be, amelyekben kirajzolódnak az államfői hatalom megerősítésére, illetve kiterjesztésére irányuló szándékok a politikai folyamatok elemzése által.

²² G. Helmke – S. Levitsky, i.m., 2004, 730. o.

²³ Selena Grimaldi, i.m., 2021.

A választás azért esett erre a térségre, illetve országra, mivel a szakirodalom szerint az ország államfője az 1990-es években és a 2000-es évek elején jelentős mértékű formális hatalommal rendelkezett, amit további informális hatalommal egészített ki.²⁴ A régió további jellemzője, hogy a demokratikus intézmények 1990-es években történő létrehozásának ellenére a múltbeli tapasztalatok miatt az informális gyakorlatok továbbra is megmaradtak, és a kialakított alkotmányos intézmények nem bizonyultak megfelelőnek a hatalom egyes szereplőinek, köztük az államfő, hatalomgyakorlásának hatékony korlátozására.²⁵ A kiválasztott periódus azért esik az 1990-es évekre, mivel a politikai intézmények még kialakulóban voltak, vagy jelentős változásokon mentek keresztül, és ilyen körülmények között az informális szabályok alkalmazása is nagyobb gyakoriságot mutatott.²⁶

Az államfő hatalmának megerősítésére, illetve kiterjesztésére irányuló tevékenységét az államfői hatalomgyakorlással kapcsolatos politikai folyamatok szemléltetésén keresztül mutatom be. A releváns események kiválasztásához a Velencei Bizottság Ukrajnáról szóló két jelentését vettem alapul.

Az első jelentés *„Vélemény Ukrajna jelenlegi alkotmányos helyzetéről Ukrajna Legfelsőbb Radaja (parlament) és Ukrajna elnöke közötti alkotmányos megállapodás elfogadását követően”,* a másik pedig *„Alkotmányos népszavazás Ukrajnában: A Bizottság által a 42. plenáris ülésen elfogadott véleménye (Velence, 2000. március 31.)”*. A jelentések alapjául szolgáló és így kiválasztott eseményeket a tanulmány első részében bemutatott kritériumok alapján elemzem, és a kritériumokban feltett kérdések megválaszolásával vizsgálom meg, hogy az államfőnek a hatalmának megerősítésére, illetve jogköreinek bővítésére irányuló cselekménye formális vagy informális csatornákon keresztül történt-e, és az elméleti részben bemutatott szempontrendszer alapján annak mely kategóriájába sorolható.

Ahogy a bevezetésben kifejtésre került az informális intézmények, illetve -hatalom, mind az alkotmányos demokráciában, mind az alkotmányos demokrácia jellemzőivel kevésbé bíró országokban is előfordulhatnak, de szerepük eltérő. Ukrajnát a Freedom

²⁴ Henry E. Hale: *Regime Cycles: Democracy, Autocracy, and Revolution in Post-Soviet Eurasia*. World Politics. 58 (1). 133–165. 2005. 149–150. o. DOI: <https://doi.org/10.1353/wp.2006.0019>

²⁵ Paul D'Anieri, i.m., 2006, 6–7. o.

²⁶ Paul D'Anieri, i.m., 2006, 46. o.

House 1994–1995-ben²⁷ és 1995–1996-ban²⁸ „*partly free*”-nek, azaz „*részben szabad*”-nak minősítette. Hasonló volt a helyzet 1997-ben²⁹ is, ahol szintén „*partly free*” kategóriába sorolták 3.5. ponttal, majd 1998–1999-ben³⁰ ismét 3.5. ponttal. Ezt a pontszámot a politikai jogok és a polgári szabadságjogok általános pontszámának kombinációjaként határozzák meg.³¹ Ezen időszak megegyezik az elemezni kívánt második államfő elnökségének idejével. E körülmények lényegesek abból a szempontból, hogy a tanulmány első részében meghatározott fogalmi kategóriák nem alkalmazhatók általánosan minden államra. Ehelyett az egyes államok sajátos jellemzőinek megfelelő figyelembevételével kell alkalmazni őket, külön kitérve az informális hatalom lehetséges eltérő funkcióira.

V. A térség országainak jellemzése

A hidegháború után, az 1990-es években a világ különböző részein jelentek meg a hibrid rezsimek, így Latin-Amerika, Afrika és a posztszovjet térség országait is ez jellemezte.³² Ezen országokra sokáig a demokrácia és az autokrácia közötti átmeneti országgént tekintettek, amely fokozatosan a demokrácia irányába megy. Egy idő után azonban az „átmenetiségről” szóló elméletek helyett az az álláspont alakult ki, hogy az országok többsége „nem mozog”, hanem stabilan megmaradtak az „átmeneti zónában”, ezért is viselték a szürke zónában maradt ország nevet.³³

H. Hale szerint Ukrajna második elnöke (L. Kucsma) az 1990-es évektől a 2000 évek elejéig erős formális és informális jogkörökkel rendelkezett.³⁴ Az ország 1991-ben, a függetlenné

²⁷ Freedom in the World. The annual survey of political rights and civil liberties, 1994–1995. Freedom House. 85. o. URL: [https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/Freedom in the World 1994-1995 complete book.pdf](https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/Freedom%20in%20the%20World%201994-1995%20complete%20book.pdf) (Letöltés dátuma: 2024.11.25.)

²⁸ Freedom in the World. The annual survey of political rights and civil liberties, 1995–1996. Freedom House. 106. o. URL: [https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/Freedom in the World 1995-1996 complete book.pdf](https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/Freedom%20in%20the%20World%201995-1996%20complete%20book.pdf) (Letöltés dátuma: 2024.11.25.)

²⁹ Freedom in the World. The annual survey of political rights and civil liberties, 1997. Freedom House. 601. o. URL: [https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/Freedom in the World 1997-1998 complete book.pdf](https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/Freedom%20in%20the%20World%201997-1998%20complete%20book.pdf) (Letöltés dátuma: 2024.11.25.)

³⁰ Freedom in the World. The annual survey of political rights and civil liberties. 1998–1999. Freedom House. 565. o. URL: [https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/Freedom in the World 1998-1999 complete book.pdf](https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/Freedom%20in%20the%20World%201998-1999%20complete%20book.pdf) (Letöltés dátuma: 2024.11.25.)

³¹ Freedom in the World Research Methodology. URL: <https://freedomhouse.org/reports/freedom-world/freedom-world-research-methodology> (Letöltés dátuma: 2024.11.25.)

³² Steven Levitsky – Lucan A. Way: *Election without Democracy: The rise of competitive authoritarianism*. Journal of Democracy 13 (2): 51–65. 2002. 51. o. DOI: [10.1353/jod.2002.0026](https://doi.org/10.1353/jod.2002.0026)

³³ Thomas Carothers: *The End of the Transition Paradigm*. Journal of Democracy 13 (1): 5–21. 2002. 9. o. DOI: <https://doi.org/10.1353/jod.2002.0003>

³⁴ H. Hale, 2005, i.m., 149. o.

válásakor, erős jogkörrel felruházott államfőt választott, azonban ez az államfői modell különbözött a nyugati típusoktól, és a közép-európaiktól is, ahol több-kevesebb sikerrel a demokráciát sikerült konszolidálni.³⁵ Ez a különbség leginkább abban érhető tetten, hogy az államfő hatalma nem kizárólag az alkotmány formális rendelkezéseiből eredt, hanem hatásköre informális hatalmon is alapult.³⁶

Az informális államfői jogkörök bemutatására az ország azért is szolgál kiváló példaként, mivel az 1995-2004 közötti időszakot túlnyomórészt az jellemezte, hogy a politikai döntéseket nem a formális intézményi struktúrákban, hanem annak keretein kívül hozták meg.³⁷ A „szürke zónában” maradt országokat O’Donnell a delegatív demokrácia jelzőjével illeti, amely kifejezi azt, hogy *„bárki is nyerjen az elnöki választáson, jogosult lesz ezáltal úgy kormányozni, ahogyan azt jónak látja, és csak a fennálló hatalmi viszonyok kemény tényei és az alkotmányosan meghatározott hivatali idő korlátozza.”*³⁸ A delegatív demokrácia további jellemzője az, hogy *„a rendszer demokratikus abban az értelemben, hogy többé-kevésbé tisztességesen választották meg, de nem liberális és nem alkotmányos, mivel az alkotmány és más formális szabályok kevés érdemi korlátot szabnak az elnök hatalmának.”*³⁹

VI. Informális hatalom Leonyid Kucsma elnöksége alatt (1994–1999, 1999–2005)

1. Ukrajna államfőjének formális jogkörei az 1996-os alkotmányban

Ukrajna a Szovjetunió összeomlását követően egy erős államfői jogkörökkel rendelkező félelnöki kormányforma mellett döntött az ország alkotmányos berendezkedésének meghatározásakor. Az ukrán államfőre ruházott jogkörök a posztszovjet térség más országaival összehasonlítva kifejezetten erősnek minősültek, és az ukrán elnöknel csak az orosz és fehérorosz államfő rendelkezett erősebb jogkörökkel 1996-ban, az alkotmány elfogadásakor.⁴⁰

Az államfő az ország életében – jogi szempontból megközelítve – különleges helyet foglal el, ugyanis formálisan nem tartozik egyik hatalmi ághoz sem, azonban jogköreit illetően mégis a végrehajtó hatalomhoz áll a legközelebb. Míg az 1996-os alkotmány elfogadását

³⁵ Paul D’Anieri, 2006, i.m., 125. o.

³⁶ Paul D’Anieri, 2006, i.m., 126. o.

³⁷ Paul D’Anieri, 2006, i.m., 26. o.

³⁸ Paul D’Anieri, 2006, i.m., 27. o. idézi Guillermo O’Donnell: *„Delegative Democracy”* Journal of Democracy 5. No.1 (1994), 59. o

³⁹ Paul D’Anieri, 2006, i.m., 27. o.

⁴⁰ Thomas Sedelius – Sten Berglund: *Towards Presidential Rule in Ukraine: Hybrid Regime Dynamics Under Semi-Presidentialism.* Baltic Journal of Law & Politics 5 (1): 20–45. o. 2012. 25. o. DOI: <https://10.2478/v10076-012-0002-2>

megelőzően az államfő a végrehajtó hatalom vezetője volt, addig az 1996-os alkotmány az államfőt már nem sorolta a végrehajtó hatalomhoz, de a végrehajtó hatalommal való szoros viszonyát a jogkörei által továbbra is megőrizte.⁴¹

Az elnök szerepét az alkotmány 102. cikke határozza meg, amely szerint az államfő az ország szuverenitásának, területi integritásának, az alkotmány betartásának, valamint az állampolgári jogok és szabadságok érvényesülésének garanciája. Az elnök által gyakorolható jogköröket az alkotmány 106. cikke részletezi, mely közül egyeseket önállóan, míg másokat más alkotmányos aktorokkal együtt gyakorol.⁴²

Az államfőnek a törvényalkotás folyamatához kapcsolódó jogkörei vonatkozásában említendő a törvénykezdeményezési joga (93. cikk), jogosult továbbá a parlament által elfogadott törvényeket megfontolásra visszaküldeni (106. cikk, 30. pont) és rendeletet kibocsátani (106. cikk).⁴³ A parlament feloszlításáról viszont csak egy esetben rendelkezhet, ha egy soros ülészak harminc napja alatt nem kezdődhetnek el a plenáris ülések (106. cikk, 8. pont).

Az alkotmány értelmében az elnök a parlament jóváhagyásával nevezi ki a miniszterelnököt, azonban annak a menesztéséről már önállóan dönt (alkotmány 106. cikk, 9. pont). A miniszterelnök jóváhagyásával nevezi ki a kormány (Miniszteri Kabinet) tagjait, viszont a felmentésük szintén az államfő önálló döntési jogosítványa (alkotmány 106. cikk, 10. pont).⁴⁴

Az államfő hatáskörrel rendelkezik továbbá a miniszterelnök javaslata alapján a minisztériumok és más központi végrehajtó szervek létrehozására, megszüntetésére vagy átszervezésére (alkotmány 106. cikk, 15. pont).⁴⁵ Az elnök megszüntetheti, továbbá hatályon kívül helyezheti a kormány rendeleteit (alkotmány 106. cikk, 16. pont). Az államfő a végrehajtó hatalomra jelentős befolyással van az 1996-os alkotmány értelmében, ugyanis ő az, aki dönt a miniszterelnök kinevezéséről és felmentéséről is, amely egyúttal a kormány megszűnéséhez is vezet.

⁴¹ Олена Майданник: *Конституційне право України*. Київ. Алерта. 2011. 267. о.

⁴² Я. Жукорська – Р. Тарасюк: *Конституційно-правовий статус Президента України*. Актуальні проблеми правознавства. Вип. 4., 2018. 163–167. о. URL: <http://dspace.tne.u.edu.ua/handle/316497/33333>

⁴³ Я. Жукорська – Р. Тарасюк, 2012, i.m.

⁴⁴ Ukrajna alkotmánya, 1996. június 28., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed19960628#Text> (Letöltés dátuma: 2024.11.25.)

⁴⁵ Charles R. Wise – Trevor L. Brown: *The separation of powers in Ukraine*. In: *Communist and Post-Communist Studies*. Vol. 32, No. 1. 1999. 23–44. о. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0967-067X\(98\)00020-8](https://doi.org/10.1016/S0967-067X(98)00020-8)

Az elnök széles jogkörrel rendelkezik a kinevezések területén is – így a kormány tagjainak kinevezésén és felmentésén túl – az államfő dönt a helyi állami adminisztrációk vezetőinek kinevezéséről,⁴⁶ a parlament jóváhagyásával a legfőbb ügyész kinevezéséről. A parlament jóváhagyása nélkül nevezi ki viszont a Nemzeti Bank monetáris tanácsának tagjait, a Nemzeti médiahatóság tagjainak felét, továbbá az Alkotmánybíróság tagjainak egyharmadát.⁴⁷

2. Informális hatalom

a) Informális hatalom az alkotmányozás során

A formális és informális jogkörök egymásra kölcsönös hatással vannak, így az alkotmányozás során – részben – azért kerültek erős formális államfői jogkörök az alkotmányban rögzítésre, mivel az államfő már az alkotmányozás alatt jelentős informális hatalommal rendelkezett, mely lehetővé tette számára az erős formális jogkörök rögzítését.⁴⁸

Ukrajna második államfője, L. Kucsma, 1994-ben került az államfői tisztségbe, legyőzve ezáltal ellenfelét és az ország korábbi elnökét, L. Kravcsukot. Az alábbiakban az államfőnek az alkotmányozás folyamatában betöltött szerepét kívánom röviden ismertetni, kiemelve az informális hatalmának szerepét.

Az ország 1991-ben történő függetlenné válását követően a következő lépés az ország alkotmányának megalkotása és elfogadása volt. Az alkotmányozás már L. Kucsma államfővé történő megválasztását megelőzően elkezdődött, azonban 1994 júliusában L. Kucsma hivatalba lépett, így az alkotmányozás folyamatában változás történt. 1994 októberében L. Kucsma felállította a második alkotmányozási bizottságot. Ez elsősorban személyi összetételében különbözött az előzőtől, mivel a bizottságban a három hatalmi ág képviselői is helyet kaptak, de a tagok többségét az elnök nevezte ki.⁴⁹ Az alkotmányozást eltérő elképzelések jellemezték: míg az államfő a széleskörű elnöki

⁴⁶ Ukrajnában a következő szinteken működnek a helyi állami adminisztrációk: oblaszty (megye), rajon (járás), továbbá Kijev és Szevasztopol városok.

⁴⁷ Fedinec Csilla – Halász Iván –Tóth Mihály: *A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és elsüllyesztett kincsek*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont. Kalligram, Budapest. 2016. 114. o.

⁴⁸ Paul D'Anieri, 2006, i.m., 126. o.

⁴⁹ Kataryna Wolczuk: *The passage of the constitution: process, actors, and strategies*. In *The moulding of Ukraine: The Constitutional Politics of State Formation*. Central European University Press. 2001. 189–225. o.

hatáskörök kodifikálása mellett foglalt állást, addig a parlament a parlamentáris rendszert támogatta.⁵⁰

1994 decemberében az elnök az alkotmányozási folyamat felgyorsítása érdekében javaslatot terjesztett elő az államhatalomról és a helyi önkormányzatiságról szóló törvény címmel. A benyújtott javaslat a prezidenciális rendszer elveit és az 1993-as orosz alkotmány mintáját követte. A javaslat egyik célja az volt, hogy precedenst teremtsen az alkotmányozási bizottság számára, hogy a javaslathoz hasonló konstrukció kerüljön majd rögzítésre az elfogadandó alkotmányban is. A tervezet egyik lényeges eleme volt, hogy a miniszterelnök és a kormány az államfő irányítása alá került volna.⁵¹ A javaslatot 1995. május 18-án a parlament egyszerű szavazattöbbséggel elfogadta, azonban ahhoz, hogy alkotmányos szintre emelkedjen, kétharmados többségre volt szükség, ami nem állt rendelkezésre a parlamentben.⁵² Az államfő annak érdekében, hogy nyomást gyakoroljon a parlamentre az államhatalomról és a helyi önkormányzatiságról szóló javaslatának elfogadására, rendeletet adott ki referendum lefolytatásáról az ukrán állampolgároknak Ukrajna elnökébe és Ukrajna Verhovna Radájába vetett bizalmáról.⁵³ A rendelet 1995. május 31. napján jelent meg. 1995. június 1. napján a parlament megvétózta azt,⁵⁴ azonban 1995. június 5-én az államfő egy másik rendelettel megerősítette annak érvényességét.⁵⁵ Az elnök ekkor magas társadalmi támogatottságot élvezett, szemben a parlamenttel, így ezen helyzetet, illetve a referendumon születő esetleges eredményt az államfő a parlament feloszlására kívánta felhasználni, rákényszerítve a parlamentet az általa benyújtott javaslat elfogadására. Ennek eredményeként az elnök második

⁵⁰ Fedinec Csilla – Halász Iván – Tóth Mihály, 2016, i.m., 65. o.

⁵¹ Kataryna Wolczuk, 2001, i.m.

⁵² Fedinec Csilla – Halász Iván – Tóth Mihály, 2016, i.m., 65–66. o.

⁵³ A referendumhoz lásd Az államfő N 413/95. sz. rendelete 1995. május 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413/95#Text>

Az államfő rendelete 1995. május 31. napján került kibocsátásra. A referendum tervezett időpontja 1995. június 28. volt. A referendum során megválaszolendő kérdés, hogy Ukrajna államfőjében vagy a parlamentben bízunk?

⁵⁴ A referendum vonatkozásában a parlament vétóval élt az államfő utasítása ellen, és ezért nem került sor a referendumra. Az 1996. alkotmány elfogadását megelőző, 1978. évi alkotmány rendelkezett a „fordított vétóról”, amely szerint a parlament jogosult az államfő rendeleteinek megvétózására, ha az ellentétes az alkotmánnyal. Lásd Берназюк Я. О.: *Право вето Президента України у системі стримань і протипаг.* Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Економіка і право. Серія 18. Випуск 17. 2012. 104. o.

Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának (parlament) megállapítása az államfőnek az 1995. május 31. napi N 413/95. sz. rendeletének nem megfelelőségéről. Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa, 1995. június 1., N 192/95-BP URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192/95-%D0%B2%D1%80#Text> (Letöltés dátuma: 2024.11.25.)

⁵⁵ Ukrajna államfőjének N 420/95. sz., 1995. június 5. napi rendelete az 1995. május 31. napi, N 413. sz. államfői rendelet érvényességének megerősítéséről. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/420/95#Text> (Letöltés dátuma: 2024.11.25.)

rendeletének közzétételét követő három napon belül, 1995. június 8-án az államfő és a parlament aláírt egy megállapodást, és ugyanazon a napon az elnök visszavonta a népszavazásról szóló rendeletét.⁵⁶

Az aláírt megállapodás Az alkotmány elfogadásának idejéig szóló alkotmányos szerződés a parlament és Ukrajna elnöke között az államhatalom és a helyi önkormányzatok szerveződésének és működésének alapelveiről Ukrajnában nevet viselte.⁵⁷ A dokumentum az államfő és a parlament közötti megállapodás volt, amellyel megkerülték az alkotmánynak a formális jogi aktusban történő elfogadásához szükséges kétharmados többséget. A megállapodás céljaként szerepelt, hogy „...az államhatalomról és a helyi önkormányzatiságról Ukrajnában szóló törvényt a jogi aktusok rendszerébe integrálják, amely meghatározza Ukrajna alkotmányos rendszerét...”. A megállapodás rögzítette, hogy az új alkotmány elfogadásáig az 1995. május 18-án egyszerű többséggel elfogadott az államhatalomról és a helyi önkormányzatiságról szóló törvény határozza meg az egyes intézményi szereplők alapvető működését. A megállapodás előírta az 1978. évi alkotmány egyes rendelkezéseinek felfüggesztését, és az államhatalomról és a helyi önkormányzatiságról szóló törvény tizenkét hónapra, de legfeljebb az ország új alkotmányának elfogadásáig terjedő időtartamra vonatkozó hatályát. A megállapodás szerint az államfő a végrehajtó hatalom vezetője volt, mely hatalmat a kormány, valamint a központi és a helyi önkormányzat rendszerén keresztül gyakorol (19. cikk). Az elnök jogosult volt kinevezni a kormányt a parlament jóváhagyása nélkül (22. cikk), vétőjogot gyakorolhatott a parlament által elfogadott törvényekkel szemben, amelyeket kétharmados parlamenti többséggel lehetett felülrni (23. cikk). Az államfő a parlament feloszlásának jogával viszont nem rendelkezett, és a parlament sem volt jogosult az elnökkel szemben a közjogi felelősségrevonási eljárásra (impeachment).⁵⁸ Annak ellenére, hogy az alkotmányos szerződést csak egy évre fogadták el, a közhatalomgyakorlásra a mai napig befolyással van.⁵⁹

Az, hogy végül a referendum tartására nem került sor, relevanciával nem rendelkezik, mivel a népszavazás kilátásba helyezését a parlament valósnak tekintette, és az államfő

⁵⁶ Висоцький О.Ю.: Використання технології легітимації влади суб'єктами політики в Україні. Гуманітарний журнал. № 1. 2012. № 1. 101–113. о. URL: <http://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/742>
Lásd Ukrajna államfőjének rendelete az államfő egyes rendeleteinek érvénytelenné nyilvánításáról. N 431/95., 1995. június 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/431/95#Text> (Letöltés dátuma: 2024.11.25.)

⁵⁷ Fedinec Csilla – Halász Iván – Tóth Mihály, i.m., 2016. 66. о.

A „kis alkotmány”-t lásd <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1%D0%BA/95-%D0%B2%D1%80#Text> (Letöltés dátuma: 2024.11.25.)

⁵⁸ Kataryna Wolczuk, 2001, i.m.

⁵⁹ Fedinec Csilla – Halász Iván – Tóth Mihály, i.m., 2016. 66. о.

elérte célját az alkotmányos szerződéssel, ugyanis az magában foglalta a hatalomról és a helyi önkormányzatiságról szóló törvény előírásait is.⁶⁰

Az alkotmányos szerződés vonatkozásában a Velencei Bizottság is állást foglalt. Ennek kapcsán megjegyezte, hogy *„szokatlan módon a parlament és az államfő alkotmányos megállapodást kötött, amely a legtöbb esetben egy ideiglenes alkotmányként szolgált. Ez Ukrajna közelmúltbeli történelmének és a jelenlegi politikai helyzetének a fényében magyarázható.”* Kifejtette továbbá, hogy az *„alkotmányos szerződés elfogadása nem egy olyan megoldás, ami az alkotmányban előírt jogforrási hierarchiát tiszteletben tartja. Mindazonáltal egy olyan megállapodásnak is tekinthető, ami megfelel a jogszerűség elvének, mivel kötelezi a kormányzó testületet egy meghatározott és stabil státúrum betartására, amit a parlament is jóváhagyott, és nem egy informális, politikai megállapodás, amely csak egy esetleges állandó változásra hajlamos.”* A Velencei Bizottság az elnök jogkörei vonatkozásában több észrevételt is tett. Az alkotmányos megállapodás értelmében az államfő jogosult volt a központi és helyi közjogi aktusok hatályon kívül helyezésére, amennyiben azok ellentétesek az alkotmánnyal, törvénnyel vagy az államfő rendeletével. Ennek kapcsán a Velencei Bizottság megjegyezte, hogy az elnök a fenti jogkörgyakorlás vonatkozásban a bírósághoz hasonló szerepet tölt be. A legfőbb probléma ezzel viszont az, hogy az államfő felett nincs bírói kontroll. A hagyományos demokratikus alkotmányban ezt a szerepet a rendes- vagy alkotmánybíróságok töltik be.⁶¹

Pohorilko V. F. és Fedorenko V. L. álláspontja szerint az alkotmányos szerződés egy alternatívát képezett az alkotmány elfogadásáig, azzal a sajátossággal, hogy tartalmazta az államhatalomról és helyi önkormányzatiságról szóló törvényt is. Megjegyezték, hogy Ukrajna akkor hatályos alkotmányos rendelkezései nem rendelkeztek az alkotmányos szerződésről, így a megállapodás egy kétértelmű jogi természettel rendelkezik.⁶² A megállapodás alkotmányossága megkérdőjelezhető abból a szempontból is, hogy az 1978-as alkotmány rendelkezéseit is módosította. Egy ilyen módosításhoz 300 képviselő

⁶⁰ Paul D'Anieri, 2006, i.m., 84–85. o.

⁶¹ Velencei Bizottság véleménye Ukrajna jelenlegi alkotmányos helyzetéről Ukrajna Legfelsőbb Radaja és Ukrajna elnöke közötti alkotmányos megállapodás elfogadását követően. CDL-INF(1995)002-e. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF\(1995\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF(1995)002-e) (Letöltés dátuma: 2024.11.25.)

⁶² Максакова Р.М.: *Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України та його вплив на процеси конституювання влади в Україні*. Вісник Запорізького національного університету. 2015. № 3. 36. o. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_Jur_2015_3_7 idézi: Погорілко В. Ф.: *Конституційне право України: підручник* / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко; [за заг. ред. В.Ф. Погорілка]. – К.: Наукова думка: Прецедент, 2006. 344 o.; Погорілко В.Ф. *Конституційне право України: Академічний курс: підручник: у 2 т.* / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко; [за заг. ред. В.Ф. Погорілка]. – К.: Юридична думка, 2006. – Т. 1. 544 o.

támogató szavazatára lett volna szükség, ehelyett az alkotmányt egy 240 képviselő által aláírt megállapodással módosították.⁶³

Az elméleti részben felvázolt fogalmi kategóriákhoz visszatérve az alkotmányos szerződés vonatkozásban az alábbiak állapíthatók meg:

Az alkotmányos szerződés elfogadására egyértelmű jogi eljárás nem létezett, tekintettel arra, hogy az alkotmányos szerződés fogalma egyebekben az alkotmányban sem volt ismert. Ugyanakkor az alkotmányos szerződés a korábbi alkotmány rendelkezéseit is módosította, amelyre vonatkozóan már létezett formális szabály, azonban a korábbi alkotmányt nem annak betartásával módosították. Erre tekintettel a táblázat első kategóriája, azaz a formális alkotmánysértés, esete megállapítható.

Az alkotmányos szerződés elfogadásának célja kettős volt: egyrészt célja volt az alkotmányozás folyamatának előmozdítása, ugyanakkor a széleskörű államfői jogkörök deklarálását is célozta. Utóbbit támasztja alá az is, hogy az államfő formális intézmény (1995. évi népszavazás) igénybevételével is megpróbált nyomást gyakorolni a parlamentre az alkotmányos szerződés elfogadása, illetve aláírása érdekében. Következésképpen az informális hatalomgyakorlás fogalma megvalósultnak tekinthető, mivel az alkotmányos szerződés az államfő hatáskörének kiterjesztésére, illetve rögzítésére irányult. Az alkotmányos szerződést a formális szabályok betartásával nem tudták volna elfogadni jogszabály keretében, így kialakult egy informális hatalomgyakorlás, amely lehetővé tette, hogy az alkotmányozási, illetve alkotmánymódosítási folyamat a formális szabály megkerülésével jusson eredményre. Álláspontom szerint az alkotmányos szerződés G. Helmke és S. Levitsky csoportosítási szempontjait figyelembe véve az alkalmazkodó informális hatalomgyakorlás példája, ugyanis azt *„olyan szereplők hozzák létre, akiknek nem tetszik a formális szabályok által generált eredmények, de nem képesek megváltoztatni vagy nyíltan megszegni ezeket a szabályokat. Mint ilyenek, gyakran segítenek összeegyeztetni e szereplők érdekeit a meglévő formális intézményi szabályozásokkal.”*⁶⁴ Tekintettel arra, hogy az alkotmányos szerződés célja az államfő széleskörű formális jogköreinek rögzítése volt, így a fennmaradó fogalmi kategória, nevezetesen az informális jogkör gyakorlás, illetve -alkotás, megállapításának feltételei nem teljesülnek. Ez annak következménye, hogy az alkotmányos szerződés által

⁶³ Kataryna Wolczuk, 2001, i.m.

⁶⁴ G. Helmke – S. Levitsky, 2004, i.m., 729. o.

nem további informális jogkörök kerültek gyakorlására, illetve alkotásra, hanem az alkotmányos szerződésben rögzített formális jogkörök.

b) A 2000. évi referendum

1999 őszén elnökválasztás tartására került sor, mely választást ismét L. Kucsma nyert meg, így folytatta államfői tevékenységét. A második elnöki ciklusa elején az államfő és a parlament között konfliktus merült fel az államfő által javasolt miniszterelnök személyéről, akit a parlament nem erősített meg tisztségében. Az államfő a parlament feloszlásával, illetve jogköreinek csökkentésével „fenyegetett”, amihez azonban alkotmánymódosításra lett volna szükség.⁶⁵ Ekkor – választópolgári kezdeményezésre – népszavazás aláírásgyűjtési kampány indult, melynek célja volt a parlament jogköreinek csökkentése és az annak megfelelő módosítások rögzítése az alkotmányban. A népszavazás elrendeléséhez szükséges számú aláírások összegyűjtését követően az államfő 2000. április 16. napjára elrendelte a népszavazást.⁶⁶

A népszavazás tartásának kérdésében a Velencei Bizottság is állást foglalt. A Bizottság megállapította, hogy a referendum nem módosíthatja közvetlenül az alkotmányt és az ukrán Alkotmánybíróságnak kell abban állást foglalnia, hogy az alkotmány értelmében van-e jogi alapja a népszavazás megtartásának a konkrét esetben. A népszavazást konzultatívnek minősítette és a népszavazásra bocsátott kérdések vonatkozásában az első kérdéstről megállapította, hogy az alkotmányellenes,⁶⁷ míg a többi félrevezető. Rögzítette, hogy a népszavazás esetleges végrehajtása megbontaná a parlament és az államfő közötti egyensúlyt. Megjegyezte, hogy a népszavazás kezdeményezéséhez

⁶⁵ Paul D'Anieri, 2006, i.m., 88. o.

Az 1996. évi alkotmány 85. cikk 12. pontja szerint a parlament hatáskörébe tartozik az államfő által kinevezni javasolt miniszterelnök személyéhez való hozzájárulás megadása.

⁶⁶ Az ukrán államfő rendelete a népi kezdeményezésű összukrajnai referendum kiírásáról. N 65/2000., 2000. január 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65/2000#Text> (Letöltés dátuma: 2024.11.25.)

A referendum 2000. április 16. napjára került kiírásra. A referendumon feltett – egyik kérdés – az volt, hogy támogatja-e az alkotmánynak az azzal történő kiegészítését, hogy az államfő megszüntetheti a parlament hatáskörét, ha a parlament egy hónapon belül nem képes állandó parlamenti többség alapítására vagy, ha a kormány által benyújtott költségvetést három hónap alatt nem fogadja el?

⁶⁷ A Velencei Bizottság az első kérdés vonatkozásában mondta ki az alkotmányellenességet (az első kérdés: a jelenlegi parlament élvez-e a bizalmukat, és, hogy a parlament elleni bizalmatlansági szavazás esetén alkotmánymódosítással az államfő jogosulttá váljon referendum alapján feloszlítani a parlamentet?)

szükséges aláírásgyűjtési folyamat jogszerűségét a népszavazás ellenzői vitatták, a Bizottság azonban ebben a rész kérdésben nem foglalt állást.⁶⁸

A népszavazás megtartásának alkotmányosságában – a parlamenti képviselők indítványára – az ukrán Alkotmánybíróság is állást foglalt 2000 márciusában. A népszavazásra bocsátani tervezett hat kérdésből kettőt alkotmányellenesnek ítélt meg (az 1. és a 6. kérdést), míg a további négy kérdés megválaszolására sor kerülhetett. Megállapította, hogy amennyiben a népszavazás elrendeléséhez szükséges számú aláírások összegyűltek, úgy az államfő köteles a referendumot kiírni. Ezen túlmenően az Alkotmánybíróság kimondta, – a Velencei Bizottság véleményével ellentétben – hogy a népszavazás kötelező érvényű, így a parlament köteles a népszavazás eredményét az alkotmánymódosítás szabályainak megfelelően implementálni.⁶⁹

A népszavazás 2000. április 16. napján került megtartásra. A referendum magas részvételi arány mellett zajlott: az előzetes mérések szerint 60 % alatti részvételre számítottak, azonban a választópolgárok 81.2 %-a adta le voksát, és az igenek száma meghaladta a 90 %-ot.⁷⁰ A népszavazás eredményével kapcsolatban felmerültek a befolyásolási kísérletek, például gyakori volt a kormányhivatalok személyzetének megfélemlítése azzal, hogy amennyiben nem a javasolt intézkedés mellett szavaznak, úgy elveszítik állásukat.⁷¹

A népszavazás megtartását követően a Velencei Bizottság 2000 októberében ismételt állásfoglalást adott ki a népszavazás eredménye végrehajtásának tárgyában. A Bizottság kiemelte, hogy a népszavazás kiírására és végrehajtására vonatkozóan nincs az ukrán jogban egyértelműen alkalmazandó szabály. Ennek oka, hogy az összukrajnai és helyi népszavazásokról szóló törvény 1991-ben, tehát az alkotmány (1996) elfogadását megelőzően került elfogadásra, így a törvény rendelkezései nincsenek összhangban az alkotmány szövegével. Következésképp megállapította, hogy a népszavazás végrehajtása módjának megállapítása egyedül az Alkotmánybíróság döntésén alapulhat. Hangsúlyozta, hogy az Alkotmánybíróság határozata nem orvosolhatja az alkalmazandó jogszabály hiányát, mivel számos eljárási kérdés marad nyitva ezáltal. Kiemelte azt is, hogy az ukrán jogszabályok nem oldják meg azt a helyzetet sem, amikor az alkotmány módosításához

⁶⁸ Velencei Bizottság: Alkotmányos népszavazás Ukrajnában: A Bizottság által a 42. plenáris ülésen elfogadott vélemény (Velence, 2000. március 31.) CDL-INF(2000)011-e URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF\(2000\)011-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF(2000)011-e) (Letöltés dátuma: 2024.11.25.)

⁶⁹ Az ukrán alkotmánybíróság döntése az államfőnek a népi kezdeményezésű összukrajnai népszavazás kihirdetésének alkotmányosságának tárgyában. N 3-pn/2000. 2000. március 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-00#Text> (Letöltés dátuma: 2024.11.25.)

⁷⁰ Fedinec Csilla – Halász Iván – Tóth Mihály, 2016, i.m., 80. o.

⁷¹ Paul D'Anieri, 2006, i.m., 92. o.

szükséges szavazatok száma nem áll rendelkezésre, ugyanis a parlament döntésén múlik, hogy támogat vagy nem egy elé benyújtott javaslatot.⁷²

A népszavazás megtartását követően az államfő benyújtotta törvényjavaslatát a parlament elé. 2000. július 13-án az alkotmány módosítására vonatkozó államfő által benyújtott törvényjavaslatot elsőolvasatban 251 szavazattal fogadta el a parlament, azonban a második olvasatban történő elfogadáshoz 300 szavazatra lett volna szükség. Ez a támogatás azonban a parlamentben nem állt rendelkezésre, így a törvényjavaslat sem került végül elfogadásra és az alkotmánymódosításra irányuló kísérlet sem járt eredménnyel.⁷³

Az Alkotmánybíróság határozatát értékelve megállapítható, hogy bár az államfő számára fontos kérdésekben az ő javára döntött, azonban kiegyensúlyozott megállapításokat is tett a parlamentre nézve. Kimondta ugyanis, hogy az elnök jogosult és köteles a népszavazást elrendelni, ha összegyűlt a szükséges számú aláírás, továbbá leszögezte, hogy a négy kérdés, amennyiben a népszavazás érvényes és eredményes, kötelező a parlamentre nézve. Mindazonáltal megállapította, hogy a népszavazás eredményét az alkotmánnyal összhangban kell végrehajtani, amely azt jelenti, hogy az alkotmányt formálisan módosítani szükséges, így az nem válhat automatikusan az alkotmány részévé.⁷⁴

A referendum vonatkozásában az Alkotmánybíróság döntését figyelembevéve megállapítható, hogy formális alkotmánysértés nem történt, ugyanis az államfő az alkotmánnyal összhangban járt el, amikor az aláírások összegyűjtését követően elrendelte a népszavazást. Mindazonáltal, az államfő informálisan szerepet játszott a népszavazásban. Ez kitűnik abból, hogy a népszavazáson feltett kérdések a parlament hatáskörének csökkentésére és az államfői jogkörök bővítésére irányultak, így az államfő érdekelt volt a népszavazás lefolytatásában. Annak ellenére, hogy a népszavazást a választópolgárok kezdeményezték, a népszavazási aláírásgyűjtési kampányt az államfőnek alárendelt helyi és regionális államapparátus kezdeményezte és koordinálta. Így *de iure* a népszavazás nem az államfőhöz kapcsolódott, *de facto* pedig igen, az

⁷² Velencei Bizottság: A népszavazás végrehajtása Ukrajnában. CDL-INF(2000)014-e. (2000. október 16.) URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-INF\(2000\)014-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-INF(2000)014-e) (Letöltés dátuma: 2024.11.25.)

⁷³ Paul D'Anieri, 2006, i.m., 92. o.

⁷⁴ Trevor L. Brown – Charles R. Wise: *Constitutional Courts and Legislative-Executive Relations: The Case of Ukraine*. Political Science Quarterly. Vol. 119, No. 1. 143–169. o. 2004, 162–163. o. DOI: <https://doi.org/10.2307/20202308>

informális hatalomgyakorlása útján.⁷⁵ Megállapítható, hogy az államfőnek a referendum vonatkozásában betöltött szerepe az informális hatalomgyakorlás kategóriájába sorolható, ugyanis az államfő formális jogon túli tevékenysége az államfő formális jogköreinek kiterjesztésére irányult, amely ily módon megfelel a táblázatban is foglalt informális hatalomgyakorlás meghatározásának.

Amennyiben a népszavazás eredményét követően benyújtott javaslatot a parlament is támogatta volna, úgy az államfőnek a népszavazás kezdeményezésében és szervezésében betöltött informális szerepe formális hatásköralkotást eredményezett volna az államfőnek a parlament felosztatására vonatkozó jogköreinek kiterjesztésével. Az informális jogkör gyakorlás, illetve -alkotásra vonatkozó fogalmak megállapítási feltételei viszont nem teljesültek volna, mivel az államfő tevékenysége a 2000. évi referendum esetében nem informális jogköralkotásra, illetve -gyakorlásra, hanem a formális jogkörök bővítésére irányult.

VII. Következtetések

Az informális hatalom fenti eseteinek áttekintéséből kitűnik, hogy a formális hatalom csak az egyik szegmense az államfői hatalomgyakorlásnak, annak egyaránt része a formális és informális hatalom is.

Ukrajnában, L. Kucsma elnöksége alatt, a vizsgált két esetben az államfő hatalmának megszilárdítására irányuló törekvései elsősorban a parlamenttel való konfliktus időszakában merültek fel. A fenti esetekből az alábbi mintázatok látszanak kirajzolódni a tekintetben, hogy az államfő formális vagy informális hatalmát használta-e fel hatalmának megerősítése, illetve kiterjesztése során. Az első eset az államfő és a parlament közötti, formális szabályok nélküli alkotmányos megállapodás, amely így informális hatalomgyakorlásnak minősül, a második eset pedig a formális hatáskörök felhasználása további formális hatáskörök megteremtése céljából, ahol egyébként az államfő a formális hatáskörök felhasználásán túl, informális eszközökkel is befolyásolta a saját tevékenységét (2000. évi népszavazás).

Amint azt a bemutatott példák is szemléltetik, az államfő elsődlegesen formális hatalmának megszilárdítására, illetve kiterjesztésére törekedett formális, illetve informális hatalmának gyakorlásával, azonban az informális jogkörgyakorlás, illetve -alkotás fogalmi kategóriája a vizsgált esetekben nem volt megállapítható.

⁷⁵ Paul D'Anieri, 2006, i.m., 92. o.

További következtetés, hogy bár az elnök formális hatalmának megerősítésére irányuló tevékenysége nem mindig vezetett eredményre, mert azt a többi érintett intézményi szereplő nem fogadta el (például a 2000. évi népszavazás után az államfő által benyújtott törvényjavaslatot a parlament nem fogadta el, és így az államfő formális hatásköre nem bővült), ezek az esetek mégis megerősítették az államfő dominanciáját a parlament felett.⁷⁶

A fogalmi kategóriák használata a vizsgált esetekre vonatkozóan lehetővé teszi, hogy mélyebben megértsük a hatalom működését olyan esetekben is, ahol a hatalomgyakorlás formalizált módjai mellett más hatalomgyakorlás (informális) is előfordul. Az eseményeknek a bemutatott fogalmakon keresztül történő elemzése egy átfogóbb megértést nyújt azokról a tényezokről, amelyek a döntéshozatalt alakíthatják, és ezáltal az alkotmányos szereplők érdekei is azonosíthatók. Az informális hatalomgyakorlás bár nem mindig látható, azonban – ahogyan azt az esetek is mutatják – mégis erőteljesen alakítják a döntéshozatalt. A fogalmi kategóriák alkalmazásával továbbá következtetéseket is tudunk levonni egy-egy formális szabály hatékonyságáról, ugyanis az informális hatalomgyakorlás mind a hatékony, mind a nem hatékony formális szabályok mellett létrejöhetnek.

Végül a különböző fogalmi kategóriák felállítása megkönnyíti az informalitással kapcsolatos fogalmak (informális hatalomgyakorlás, informális jogkör, informális intézmény) szisztematikus használatát és rávilágít az egyes fogalmak közötti különbségekre, valamint a közöttük lévő összefüggésekre.

A fent leírt esetekben az informális hatalom elsősorban a nem hatékony formális hatalom mellett jutott szerephez. Fontos azonban megjegyezni, hogy az informális hatalom más szerepet tölt be azokban az országokban, ahol a demokrácia megszilárdultnak tekinthető, és azokban az országokban, ahol még kialakulóban vagy átalakulóban van. Egy további kutatási javaslat e tekintetben annak vizsgálata, hogy a rendelkezésre álló különböző demokráciaminősítések és -indexek mennyiben támasztják alá azt az elméletet, hogy az informális hatalom eltérő szerepet játszik az alacsony és magas demokráciaminősítésű országokban.

Tanulmányomban csak az *ad hoc* informális hatalomgyakorlást azonosítottam az államfővel kapcsolatban, így releváns lehet tovább vizsgálni, hogy van-e valamilyen minta

⁷⁶ Martin Carrie: *Institutional change, power, and political executives in Ukraine under the Kuchma presidency*. Studies of Changing Societies: Comparative and Interdisciplinary Focus Vol. 1(2) 2012. 94. o.

a kiemelt *ad hoc* informális hatalomgyakorlásban a későbbi államfők esetében, azaz megfigyelhető-e bármilyen tendencia az informális hatalom intézményesülésére vonatkozóan?

Felhasznált irodalom:

1. Antoaneta Dimitrova: *The New Member States of the EU in the Aftermath of Enlargement: Do New European Rules Remain Empty Shells?* Journal of European Public Policy. 2010. 17 (1), 3. o. DOI: 10.1080/13501760903464929
2. Charles R. Wise – Trevor L. Brown: *The separation of powers in Ukraine*. In: Communist and Post-Communist Studies. Vol. 32, No. 1. 1999. 23–44. o. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0967-067X\(98\)00020-8](https://doi.org/10.1016/S0967-067X(98)00020-8)
3. Christian Lucky: *Table of Presidential Powers in Eastern Europe*. East European Constitutional Review, 1993–1994/3–4.
4. Drinóczi Tímea: *Informális alkotmánymódosítás alkotmányértelmezéssel*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020.
5. Fedinec Csilla – Halász Iván –Tóth Mihály: *A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és elsülyesztett kincsek*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont. Kalligram, Budapest. 2016.
6. G. Helmke – S. Levitsky: *Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda*. Perspectives on Politics, 2(04), 725–740. 2004. DOI: [10.1017/S1537592704040472](https://doi.org/10.1017/S1537592704040472)
7. Henry E. Hale: *Regime Cycles: Democracy, Autocracy, and Revolution in Post-Soviet Eurasia*. World Politics. 58 (1). 133–165. 2005. DOI: [10.1353/wp.2006.0019](https://doi.org/10.1353/wp.2006.0019)
8. Jakab András: *Hibrid rezsimből jogállamba*. Fundamentum. 2022. 1–2. szám. 77–94. o. DOI: <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4021427>
9. Joel S. Hellman: *Constitutions and Economic Reform in the Post-communist Transitions*. In Jeffery Sachs (szerk.): *The rule of law and economic reform in Russia*. Routledge, New York, 1997. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429495878>
10. Kataryna Wolczuk: *The passage of the constitution: process, actors, and strategies*. In *The moulding of Ukraine: The Constitutional Politics of State Formation*. Central European University Press. 2001. 189–225. o.

11. Martin Carrie: *Institutional change, power, and political executives in Ukraine under the Kuchma presidency*. *Studies of Changing Societies: Comparative and Interdisciplinary Focus* Vol. 1'(2) 2012. 94. o.
12. Morgenstern Scott – John Polga-Hecimovich – Sarah-Shair-Rosenfield: *Tall, Grande, or Ventti: Presidential Powers in the United States and Latin America*. *Journal of Politics in Latin America* 5 (2), 37–70. 2013
DOI: <https://doi.org/10.1177/1866802X1300500202>
13. Oleg Zaznaev: *The Presidentialization of a Semi-Presidential Regime: the Case of Russia*. In Stephan White (szerk.): *Politics and the Ruling Group in Putin's Russia*. Palgrave Macmillan 2008. 27–41. o. DOI: http://dx.doi.org/10.1057/9780230583061_2
14. Paul D'Anieri: *Understanding Ukrainian Politics: Power, Politics, and Institutional Design: Power, Politics, and Institutional Design*. M.E. Sharpe, Armonk, NY and London, 2007
15. Selena Grimaldi: *The Elephant in the Room in Presidential Politics: Informal Powers in Western Europe*. *Political Studies Review* 21 (1), 2021. DOI: <https://doi.org/10.1177/14789299211041957>
16. Steven Levitsky – Lucan A. Way: *Election without Democracy: The rise of competitive authoritarianism*. *Journal of Democracy* 13 (2): 51–65. 2002. DOI: <http://dx.doi.org/10.1353/jod.2002.0026>
17. Thomas Carothers: *The End of the Transition Paradigm*. *Journal of Democracy* 13 (1): 5–21. 2002. DOI: <http://dx.doi.org/10.1353/jod.2002.0003>
18. Thomas Sedelius – Sten Berglund: *Towards Presidential Rule in Ukraine: Hybrid Regime Dynamics Under Semi-Presidentialism*. *Baltic Journal of Law & Politics* 5 (1): 20–45. o. 2012. DOI: <http://dx.doi.org/10.2478/v10076-012-0002-2>
19. Tímea Drinóczi – Fruzsina Gárdos-Orosz – Zoltán Pozsár-Szentmiklósy: *Formal and Informal Constitutional Amendment in Hungary*. MTA Law Working Papers, 2019/18. DOI: <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3479290>
20. Timothy Frye: *Changes in Post-Communist Presidential Power: A Political Economy Explanation*. Constitutional Design 2000 Center for Continuing Education University of Notre Dame December 9–10, 1999.

21. Trevor L. Brown – Charles R. Wise: *Constitutional Courts and Legislative-Executive Relations: The Case of Ukraine*. Political Science Quarterly. Vol. 119, No. 1. 143–169. o. 2004. DOI: <https://doi.org/10.2307/20202308>
22. Vit Hlousek (szerk.): *Presidents above Parties? Presidents in Central and Eastern Europe, Their Formal Competencies and Informal Power*. Masaryk University Press, 2013.
23. Берназюк Я. О.: *Право вето Президента України у системі стримань і противаг*. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Економіка і право. Серія 18. Випуск 17. 2012. 104. o.
24. Висоцький О.Ю.: *Використання технологій легітимації влади суб'єктами політики в Україні*. Гуманітарний журнал. № 1. 2012. № 1. 101–113. o. URL: <http://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/742>
25. Максакова Р.М.: *Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України та його вплив на процеси конституювання влади в Україні*. Вісник Запорізького національного університету. 2015. № 3. 36. o. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_Jur_2015_3_7
26. Олена Майданник: *Конституційне право України*. Київ. Алерта. 2011. 267. o.
27. Погорілко В. Ф.: *Конституційне право України: підручник* / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко; [за заг. ред. В.Ф. Погорілка]. – К.: Наукова думка: Прецедент, 2006. 344 o.
28. Погорілко В.Ф. *Конституційне право України: Академічний курс: підручник: у 2 т.* / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко ; [за заг. ред. В.Ф. Погорілка]. – К.: Юридична думка, 2006. – Т. 1. 544 o.
29. Я. Жукорська – Р. Тарасюк: *Конституційно-правовий статус Президента України. Актуальні проблеми правознавства*. Вип. 4., 2018. 163–167. o. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/33333>

Internetes hivatkozás:

1. Freedom in the World Research Methodology. URL: <https://freedomhouse.org/reports/freedom-world/freedom-world-research-methodology> (Letöltés dátuma: 2024.11.25.)

2. Freedom in the World. The annual survey of political rights and civil liberties, 1994–1995. Freedom House. 85. o. URL: [https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/Freedom in the World 1994-1995 complete book.pdf](https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/Freedom%20in%20the%20World%201994-1995%20complete%20book.pdf) (Letöltés dátuma: 2024.11.25.)
3. Freedom in the World. The annual survey of political rights and civil liberties, 1995–1996. Freedom House. 106. o. URL: [https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/Freedom in the World 1995-1996 complete book.pdf](https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/Freedom%20in%20the%20World%201995-1996%20complete%20book.pdf) (Letöltés dátuma: 2024.11.25.)
4. Freedom in the World. The annual survey of political rights and civil liberties, 1997. Freedom House. 601. o. URL: [https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/Freedom in the World 1997-1998 complete book.pdf](https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/Freedom%20in%20the%20World%201997-1998%20complete%20book.pdf) (Letöltés dátuma: 2024.11.25.)
5. Freedom in the World. The annual survey of political rights and civil liberties. 1998–1999. Freedom House. 565. o. URL: [https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/Freedom in the World 1998-1999 complete book.pdf](https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/Freedom%20in%20the%20World%201998-1999%20complete%20book.pdf) (Letöltés dátuma: 2024.11.25.)
6. Velencei Bizottság véleménye Ukrajna jelenlegi alkotmányos helyzetéről Ukrajna Legfelsőbb Radaja és Ukrajna elnöke közötti alkotmányos megállapodás elfogadását követően. CDL-INF(1995)002-e. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF\(1995\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF(1995)002-e) (Letöltés dátuma: 2024.11.25.)
7. Velencei Bizottság: A népszavazás végrehajtása Ukrajnában. CDL-INF(2000)014-e. (2000. október 16.) URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-INF\(2000\)014-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-INF(2000)014-e) (Letöltés dátuma: 2024.11.25.)
8. Velencei Bizottság: Alkotmányos népszavazás Ukrajnában: A Bizottság által a 42. plenáris ülésen elfogadott vélemény (Velence, 2000. március 31.) CDL-INF(2000)011-e URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF\(2000\)011-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF(2000)011-e) (Letöltés dátuma: 2024.11.25.)

Jogszabályok

1. Az alkotmány elfogadásának idejéig szóló alkotmányos szerződés a parlament és Ukrajna elnöke között az államhatalom és a helyi önkormányzatok szerveződésének és működésének alapelveiről Ukrajnában. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1%D0%BA/95-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Az államfő utasítása az ukrán állampolgároknak az államfőbe és a parlamentbe vetett bizalomról szóló referendumról. N 413/95. 1995. május 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413/95#Text>
3. Az ukrán alkotmánybíróság döntése az államfőnek a népi kezdeményezésű összukrajnai népszavazás kihirdetésének alkotmányosságának tárgyában. N 3-пн/2000. 2000. március 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-00#Text>
4. Az ukrán államfő rendelete a népi kezdeményezésű összukrajnai referendum kiírásáról. N 65/2000., 2000. január 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65/2000#Text>
5. Ukrajna alkotmánya, 1996. június 28., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed19960628#Text>
6. Ukrajna államfőjének N 420/95. sz., 1995. június 5. napi rendelete az 1995. május 31. napi, N 413. sz. államfői rendelet érvényességének megerősítéséről. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/420/95#Text>
7. Ukrajna államfőjének rendelete az államfő egyes rendeleteinek érvénytelenné nyilvánításáról. N 431/95., 1995. június 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/431/95#Text>
8. Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának (parlament) megállapítása az államfőnek az 1995. május 31. napi N 413/95. sz. rendeletének nem megfelelőségéről. Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa, 1995. június 1., N 192/95-BP URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192/95-%D0%B2%D1%80#Text>